

PREFERENCIJE SOCIJALNIH AKTIVNOSTI STARIJIH OSOBA U INSTITUCIONALNOM OKRUŽENJU: MOTIVACIJA, MOGUĆNOSTI I IZAZOVI

SANELA ŠADIĆ ¹

Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

AMER OSMIĆ ²

Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

MAIDA DEDIĆ ³

Ustanova socijalne zaštite Park - Vogošća, Bosna i Hercegovina

BELMA FILIPOVIĆ ⁴

Ustanova socijalne zaštite Park – Vogošća, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Socijalne aktivnosti imaju značajnu ulogu u očuvanju mentalnog i fizičkog zdravlja starijih osoba, doprinoseći njihovoj emocionalnoj stabilnosti, osjećaju pripadnosti i ukupnoj kvaliteti života. Kreiranje različitih sadržaja u institucionalnom okruženju kojima se potiče aktivnost starijih osoba ima višestruke benefite zbog čega ih treba pažljivo osmišljavati i prilagođavati njihovim potrebama, interesima i mogućnostima. Primarni cilj ovog istraživanja je da analizira preferencije korisnika, pri čemu je fokus usmjeren na motivacijske faktore, postojeće mogućnosti i prepreke koje utječu na njihovo sudjelovanje. Istraživanje je realizirano u domovima za starije osobe, javnim i privatnim, na području Kantona Sarajevo, koristeći kvantitativnu metodologiju koja uključuje anketiranje korisnika i stručnjaka koji direktno rade s njima, uzimajući u obzir ključne varijable. Rezultati istraživanja pokazuju da većina starijih osoba prepoznaje značaj socijalnih aktivnosti, ali da njihovo učešće često ograničavaju zdravstveni problemi, nedostatak interesa i neadekvatni uvjeti u ustanovama. S druge strane, stručnjaci ističu izazove poput nedovoljne motiviranosti korisnika, nedostatka finansijskih resursa, kadrovskih kapaciteta, ograničenih prostornih kapaciteta i neadekvatne prilagođenosti potrebama korisnika.

Ključne riječi: *institucionalni smještaj, kvalitet života, motivacija, prepreke, socijalne aktivnosti, starije osobe.*

¹ Kontakt e-mail: sanela.sadic@fpn.unsa.ba

² Kontakt e-mail: amer.osmic@fpn.unsa.ba

³ Kontakt e-mail: maidadedic147@gmail.com

⁴ Kontakt e-mail: belma.filipovic@gmail.com

Abstract: Social activities play a significant role in enhancing the mental and physical health of elderly, contributing to their emotional stability, sense of belonging and overall quality of life. Creating different forms of content in the institutional environment that encourages the activity of elderly has multiple benefits, which is why such content should be carefully designed and adapted to their needs, interests and capabilities. The primary goal of this research is to analyze user's preferences, focusing on motivational factors, existing opportunities and barriers that influence their participation. The research was conducted in the public and private residential care facilities for the elderly in the Sarajevo Canton, using a quantitative methodology that includes conducting surveys with users and professionals who work directly with them, considering key variables. The findings indicate that majority service users recognize the importance of social activities, but that their participation is often limited by health issues, lack of interest and inadequate conditions within the institutions. On the other hand, professionals emphasize challenges such as low user motivation, lack of financial resources, human resource capacities, limited spatial capacities and inadequate adjustment to the users' needs.

Keywords: *institutional care, motivation, elderly, challenges, quality of life, social activities.*

Uvod

Starenje predstavlja složen i dinamičan proces koji obuhvata sve segmente ljudskog života, kako biološke, tako psihološke i društvene. Promjene se dešavaju u svim segmentima života, od društvenih do porodičnih uloga, promjena u porodičnoj strukturi i bogatstvu socijalnih odnosa, što utječe na samopercepciju, osjećaj pripadanja i socijalne uključenosti. Finansijske prilike, fizičko i mentalno zdravlje, kao i struktura i intenzitet socijalnih mreža i odnosa samo su neki od faktora koji utječu na kvalitet starenja. Cjelokupna koncepcija starenja i starosti u savremenom društvu značajno se promijenila, kako u teorijskom smislu, tako i u praktičnom. Rijavec (2017) ističe da su novije teorije starenja usmjerene na očuvanje funkcionalnosti i aktivno uključivanje starijih osoba, dok su ranije teorije naglašavale regresivne procese koji prate starenje kroz gubitak funkcija. Savremena socijalna politika i socijalna zaštita naglašavaju potrebu za većim poštivanjem njihovih prava, dostojanstva i aktivnog učešća u zajednici.

Iako većina starijih osoba očekuje da će ostarjeti u vlastitom domu, u krugu porodice, ipak u određenim životnim okolnostima, naročito kada je ozbiljno narušeno zdravstveno stanje i smanjena sposobnost samostalnog življenja, smještaj u ustanovu socijalne zaštite postaje neophodan. U ovoj tranziciji prelaska u „drugi“ dom – ustanovu dešavaju se složeni psihološki i emocionalni procesi. Dolaskom u ustanovu, osoba se prilagođava novim uvjetima kolektivnog života, što značajno utječe na osjećaj autonomije i slobode u nekim segmentima. S druge strane, boravak u ustanovi može predstavljati i novi početak, pružajući mogućnosti za nova poznanstva i socijalne kontakte, osjećaj sigurnosti i pristup kontinuiranoj brizi i podršci. Osoba koja je ranije patila od usamljenosti može u ustanovi pronaći novi osjećaj smisla i pripadnosti. Stvaranje novih prijateljstava i učešće u grupnim aktivnostima zasigurno pozitivno utječu na njihovo mentalno i emocionalno zdravlje (Der-višbegović, 2004).

Osjećaj pripadanja zajednici i mogućnost interakcije s drugima imaju značajnu ulogu u očuvanju psihološke dobrobiti i smanjenju negativnih osjećaja poput usamljenosti i socijalne izolacije (Dervišbegović, 2004, Šadić, 2009). Jedan od izraženijih problema savremenog društva jeste osjećaj usamljenosti, koji posebno pogađa starije osobe, često zbog gubitka članova porodice, tako i zbog smanjene pokretljivosti i ograničenih društvenih kontakata. Prema istraživanju Caritasa (2010), gotovo polovina starijih osoba (48,5%) izjavila je da se osjeća usamljeno. Gledajući s ove vremenske distance, ovaj postotak je zasigurno daleko veći, a potrebe starijih osoba za smještanjem u ustanove socijalne zaštite sve izraženije. Nerijetko, usamljenost i/ili socijalna izolacija je jedan od primarnih razloga dolaska u ustanovu.

Primarna funkcija domova za starije osobe, kao ustanova socijalne zaštite, jeste osigurati smještaj, socijalnu i zdravstvenu njegu osobama koje su bez porodične brige ili kojima je potrebna dodatna briga i podrška. Osim usluga brige, jednako je važno osigurati kvalitetan socijalni ambijent u kojem starije osobe mogu ostvariti svoje potencijale i održavati međuljudske odnose. Ustanove socijalne zaštite koje pružaju zaštitu i brigu o starijim osobama trebale bi kreirati kvalitetne životne uvjete za sve korisnike, što uključuje omogućavanje izbora u svakodnevnim aktivnostima, osnaživanje korisnika kroz socijalne i radno-okupacione aktivnosti.

Socijalni radnici imaju važnu ulogu u ovim procesima pružanja podrške i adaptacije na novu sredinu i s drugim stručnjacima planiraju i provode društvene aktivnosti. Iako ustanova kao kolektivni smještaj ima svoju ustaljenu strukturu i dinamiku, važno je da u svom radu uvažava individualne potrebe i dostojanstvo korisnika. Stoga stručnjaci imaju zadatak osigurati individualizirani pristup svakom korisniku, poštujući njegove želje, potrebe i interese (Bauer et al., 2014). Korisnici domova predstavljaju heterogenu skupinu koja se razlikuje prema starosnoj strukturi, zdravstvenom stanju i interesima, stoga je važno uvažiti ove razlike prilikom planiranja i organizacije grupnih aktivnosti.

Osim navedenih individualnih kapaciteta, preferencije će ovisiti o brojnim faktorima, uključujući stepen motiviranosti za sudjelovanjem, način života prije dolaska u ustanovu, fizičko i psihičko zdravlje, mehanizam prilagodbe na institucionalni smještaj, kao i stepen zainteresiranosti (Rusac, 2021).

Individualni plan socijalne zaštite predstavlja temeljni instrument profesionalnog rada kojim se osigurava profesionalan i ciljano osmišljen sadržaj aktivnosti, prilagođen specifičnim potrebama, interesima i funkcionalnim sposobnostima korisnika. Zakonodavni okvir propisuje obavezu ustanova socijalne zaštite da za svakog korisnika kreira individualizirani plan zaštite, zasnovan na procjeni njegovih potreba, preferencija, prethodnih iskustava i potencijala za aktivno uključivanje (Zakon o ustanovama socijalne zaštite FBiH, 2022).

Navedeni zakon naglašava kako socijalno zbrinjavanje ne podrazumijeva samo osiguravanje osnovnih životnih potreba poput smještaja, ishrane i lične higijene, već treba omogućiti adekvatne uvjete za njihovu integraciju u društveni život unutar institucije.

Socijalna podrška, kako je definirana u zakonu, obuhvata radno-okupacionu terapiju, psihosocijalnu podršku i organizirane radne aktivnosti, što su značajni elementi u kreiranju okruženja pogodnog za aktivno i zdravo starenje. Ovakve aktivnosti ne samo da pružaju korisnicima priliku za socijalizaciju, već i doprinose njihovoj psihološkoj dobrobiti, rehabilitaciji i osjećaju pripadnosti. Socijalni radnik treba djelovati kao voditelj procesa, koji će omogućiti starijim osobama da ostvare svoje potencijale i održavaju aktivan društveni život (Rijavec, 2017). Aktivnosti poput zajedničkih obroka, kreativnih radionica, sportskih aktivnosti i društvenih igara pomažu starijim osobama da ostanu mentalno aktivne i povezane s drugima (Chen et al., 2021). Neka istraživanja pokazuju da sudjelovanje u organiziranim aktivnostima može smanjiti rizik od kognitivnog propadanja i depresije kod starijih osoba (Ayalon et al., 2016).

Aktivnosti koje podstiču rad u grupi i razvijaju grupnu dinamiku kao što su zajednički izleti i kulturni događaji, pokazale su se efikasnim u jačanju osjećaja zajedništva i općeg zadovoljstva korisnika (Haslam et al., 2018). Također, aktivnosti poput društvenih igara, pjevanja, radionica i sportskih aktivnosti pomažu u održavanju kognitivnih sposobnosti, smanjuju osjećaj usamljenosti i tjeskobe (Miloš, 2019).

Institucionalni smještaj može biti prihvatljivo rješenje ako osigurava strukturiranu i podržavajuću okolinu u kojoj se korisnici tretiraju kao aktivni i ravnopravni sudionici života ustanove (Ormanović, 2022). Međutim, određeni izazovi poput nedovoljnih kadrovskih kapaciteta, finansijskih ograničenja i nedovoljne raznolikosti ponuđenih aktivnosti mogu utjecati na njihovo zadovoljstvo životom u ustanovi (Sixsmith & Sixsmith, 2008).

Razmatranje pitanja preferencija socijalnih aktivnosti starijih osoba podrazumijeva razumijevanje značaja aktivnog i zdravog starenja. Koncepti zdravog i uspješnog starenja naglašavaju očuvanje fizioloških funkcija i optimizaciju mogućnosti za kvalitetan život u starijoj dobi, dok aktivno i produktivno starenje ističu društveni angažman pojedinca, neovisno o prirodi tih aktivnosti (Bara & Podgorelac, 2015: 66). Aktivno starenje može se shvatiti kao proces unapređenja zdravstvenih, socijalnih mogućnosti s ciljem osiguranja kvalitetnog života u starijoj dobi (WHO, 2002). Predrasude o neaktivnosti i neproduktivnosti starijih osoba nisu utemeljene na činjenicama i često dovode do pogrešnih zaključaka o njihovim kreativnim i radnim sposobnostima (Bara & Podgorelac, 2015: 66).

U istraživanju Šadić, Ramić, Osmanović i Smajlović (2025) provedenom u domovima za starije osobe na području Tuzlanskog kantona, pokazano je da većina starijih osoba slobodno vrijeme provodi u pasivnim aktivnostima poput gledanja televizije i odmora, dok su rekreativne i društvene aktivnosti znatno rjeđe.

Autori naglašavaju da upravo uključivanje u organizirane grupne i kreativne aktivnosti doprinosi većem zadovoljstvu i smanjenju osjećaja izoliranosti. Situacija nije znatno povoljnija u općoj populaciji budući da istraživanje provedeno u Kantonu Sarajevo ukazuje na identične probleme – većina starijih osoba ne prakticira rekreativne aktivnosti (Šadić i Emirhafizović, 2018). Jedan dio starijih osoba, koji je nešto aktivniji, najčešće navodi druženje s porodicom, prijateljima i komšijama, kao i učešće u društvenim događajima, vjerskim okupljanjima i hobijima, poput šaha, čitanja ili šetnje.

U okviru politika aktivnog starenja, naglasak se stavlja na poticanje dugotrajnog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja starijih osoba kroz participaciju u društvenom i ekonomskom životu (WHO, 2002). Aktivno starenje podrazumijeva omogućavanje starijim osobama da produže svoju neovisnost i očuvaju kvalitetu života. Stoga nacionalne strategije često uključuju mjere koje podržavaju starije osobe u samostalnom odlučivanju o vlastitom načinu života, promociju zdravih životnih stilova života i pristup uslugama koje im omogućuju aktivno sudjelovanje u zajednici (Walker, 2018). U tom kontekstu, institucionalni smještaj trebao bi se prilagođavati principima aktivnog starenja kroz razvoj zajedničkih aktivnosti i socijalne interakcije.

Metodologija

Cilj ovog istraživanja je doprinos naučnom i praktičnom razumijevanju značaja socijalnih aktivnosti za starije osobe smještene u ustanovama (javnim i privatnim) na području Kantona Sarajevo. Istraživanjem se nastojalo dublje razumjeti način na koji starije osobe percipiraju slobodne aktivnosti, koji su motivi za sudjelovanjem, kao i koje su prepreke za aktivno učešće u socijalnim i rekreativnim sadržajima, ali i razmotriti mogućnosti za unapređenje programa u domovima za starije osobe. U svrhu sveobuhvatnijeg uvida, u istraživanju su, osim korisnika, sudjelovali i uposlenici domova, profesionalci koji direktno rade sa starijim osobama.

Na osnovu navedenog, osnovno istraživačko pitanje u toku istraživačkog procesa glasilo je: *Kako starije osobe i profesionalci u domovima za starije percipiraju značaj, dostupnost i kvalitet socijalnih i rekreativnih aktivnosti, te koji su ključni faktori motivacije i prepreke koje utječu na participaciju starijih osoba u organiziranim oblicima slobodnog vremena?*

Shodno navedenom formirana je generalna hipoteza koja se provjeravala u toku istraživačkog procesa i koja je glasila: *Fizičke poteškoće, zdravstvena ograničenja i nedostatak prilagođenih aktivnosti predstavljaju prepreke koje reduciraju participaciju starijih osoba u rekreativnim sadržajima.* Kako bismo dobili odgovore na postavljeno problemsko pitanje i hipotezu, provedeno je empirijsko istraživanje koje je uključivalo prikupljanje i analizu podataka o percepciji starijih osoba i profesionalaca u institucionalnom smještaju o slobodnim aktivnostima.

Istraživanje je kvantitativnog tipa, a njegovi glavni instrumenti su posebno kreirani anketni upitnici za korisnike i za profesionalce. Anketni upitnici su (polu)zatvorenog tipa, a pitanja su strukturirana u dva dijela. Prvi dio obuhvatio je pitanja o sociodemografskim obilježjima ispitanika, dok se drugi dio odnosio na motive za učešće u aktivnostima, stepenu zadovoljstva i percipirane izazove u organizaciji slobodnog vremena. Na kraju upitnika uključeno je i jedno otvoreno pitanje, s ciljem da ispitanici imaju priliku slobodno izraziti svoja mišljenja, prijedloge i iskustva koja mogu dodatno doprinijeti interpretaciji kvantitativnih nalaza.

Istraživanje je provedeno u javnim i privatnim domovima za starije osobe na području Kantona Sarajevo: Kantonalna javna ustanova „Gerontološki centar“ Sarajevo, Ustanova socijalne zaštite Park - Vogošća i Dom za starije osobe Sentivo, tokom februara i marta 2025. godine. Uzorak je činilo 137 ispitanika, od čega su 122 korisnika (50% iz javnih i 50% iz privatnih domova) i 15 stručnjaka različitih profila koji rade s korisnicima (socijalni radnici, psiholozi, zdravstveni radnici i terapeuti). Ovako strukturiran uzorak omogućio je komparativni uvid u razumijevanje istraživane problematike ove dvije skupine ispitanika.

Diferenciranje uzorka na korisničku populaciju i stručne saradnike, kao i na javni i privatni sektor, metodološki je opravdano primarno iz razloga što omogućava analizu različitih perspektiva o zadovoljstvu uslugama, motivima za učešće u aktivnostima, kao i percipirane izazove u organizaciji slobodnog vremena te iskustvima boravka u domu kada je riječ o slobodnom vremenu. Struktura uzorka pruža komparativni okvir za razumijevanje istraživane problematike iz pozicije korisnika i profesionalaca koji rade s njima.

Analiza podataka izvršena je u programu SPSS (Statistical package for social sciences), primjenom deskriptivne i inferencijalne statistike radi utvrđivanja statistički značajnih razlika između ispitanika. Istraživanje je provedeno u skladu s etičkim načelima naučnog rada, a za njegovo provođenje dobivena je saglasnost Etičkog odbora Univerziteta u Sarajevu – Fakultet političkih nauka (odlukom od 7. februara 2025. godine), a svi sudionici su informirani o cilju istraživanja, uz garantiranu anonimnost i dobrovoljno sudjelovanje. U istraživanju su sudjelovale starije osobe koje su dale pristanak, a odabir ispitanika izvršen je uz pomoć uposlenika domova.

Naglašeno je da je sudjelovanje u anketi dobrovoljno i da ispitanici mogu preskočiti pitanja koja smatraju neugodnim. Svaki ispitanik je dao informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Također je istaknuto da će svi prikupljeni podaci biti korišteni isključivo u naučnoistraživačke svrhe, a podaci koji bi mogli otkriti identitet sudionika neće biti objavljeni i bit će tretirani kao strogo povjerljivi. U nastavku su prezentirani rezultati istraživanja iz kojih se može dobiti uvid o mogućnostima, stepenu zadovoljstva i izazovima.

Rezultati istraživanja

U kontekstu istraživane teme, osobito je važno pitanje zdravstvenog stanja osobe i pitanja motiviranosti korisnika za sudjelovanje u bilo kojim organiziranim aktivnostima u domovima za starije osobe. Čini se važnim istaknuti da polovina ispitanika procjenjuje svoje zdravlje zadovoljavajućim (48%), a vrlo dobrim i čak odličnim (26,3%), što je četvrtina ispitanika, dok druga četvrtina korisnika ocjenjuje zdravstveno stanje lošim i vrlo lošim (25,4%). Samoprocjena dobrog zdravstvenog stanja može se povezati s pitanjem motivacije i razlozima dolaska u ustanovu, kao i kapacitetima korisnika za sudjelovanje u aktivnostima. Povezano s tim, osobe koje svoje zdravlje procjenjuju dobrim obično posjeduju veće funkcionalne kapacitete i imaju viši nivo motivacije za aktivno uključivanje. Nasuprot tome, osobe koje vlastito zdravlje ocjenjuju lošijim često imaju smanjene kapacitete i izraženiju potrebu za prilagođenim oblicima aktivnosti.

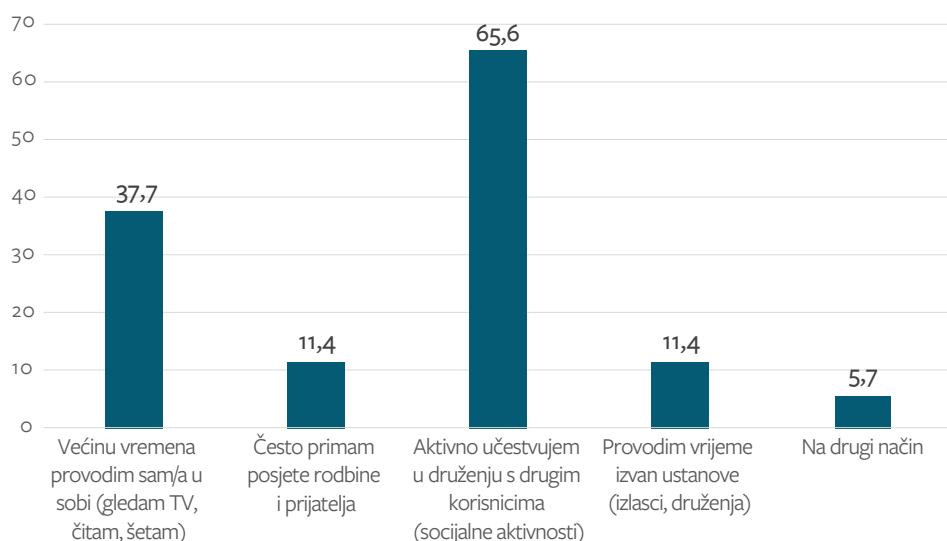
Životne navike se tokom života mijenjaju, zbog čega nam se činilo važnim ispitati da li su korisnici imali neke hobije i prije dolaska u ustanovu. Zanimljivo je da je nešto više od polovine ispitanika (57,4%) i ranije imalo neke hobije, dok je jedan dio povremeno imao neke aktivnosti (11,5%).

Istovremeno, 31,1% navodi da nije imao hobije, što su također prepoznali autori Šadić i Emirhafizović (2018), koji ističu da starije osobe često ne navode hobije kao dio svojih životnih sadržaja. Ipak, u interpretaciji ovih saznanja treba biti oprezan, budući da se vremenom mijenja percepcija onoga što se smatra hobijem. Većina ispitanika pripada generacijama koje su veliki dio života posvetile radu, i često se bavile na primjer zemljoradnjom, koja se danas uglavnom percipira kao hobi, dok je nekada bila nužna i funkcionalna aktivnost.

Ipak, dobiveni rezultati ovog istraživanja sugeriraju da je značajan broj ispitanika u periodu prije dolaska u ustanovu imao uspostavljene obrasce provođenja slobodnog vremena. Promjenom okruženja i dolaskom u dom, većina ispitanika prestala je s prakticiranjem hobija i aktivnosti kojima su se ranije bavili, pri čemu kao glavni razlog navode lošije zdravstveno stanje (33,6%).

Ipak, nešto više od četvrtine (26,2%) ispitanika je nastavio s tim aktivnostima. Manji dio ispitanika (3,3%) naveo je neadekvatne uvjete kao prepreku, dok isti postotak više ne pokazuje interes za svoje ranije hobije.

Polazeći od činjenice da korisnici prilikom dolaska u ustanovu prolaze kroz promjenu svojih ustaljenih životnih navika, od posebnog je značaja analizirati načine na koje trenutno strukturiraju svoje svakodnevne aktivnosti te u kojoj su mjeri dostupne i iskorištene mogućnosti koje doprinose kvalitetnijem i sadržajnijem provođenju vremena.

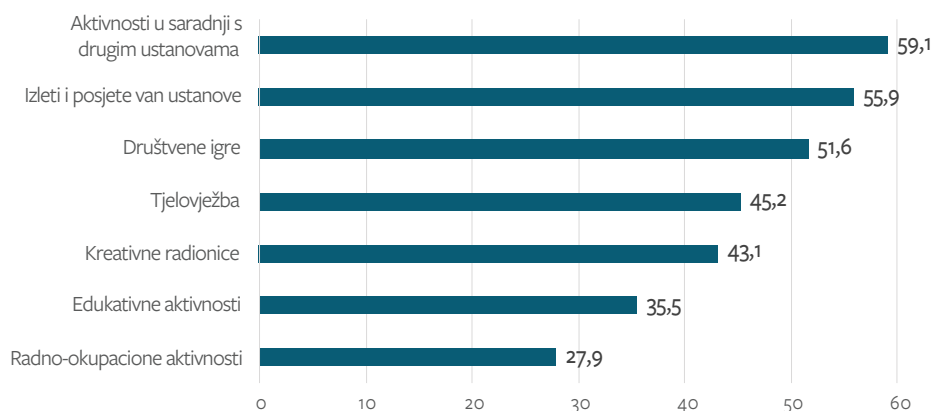

Grafikon 1. Kako najčešće provodite dan u ustanovi socijalne zaštite? (N=122)

Uvidom u dobivene rezultate primjetno je da polovina ispitanika provodi vrijeme u druženju s drugim korisnicima (50%). Iako je riječ o neformalnim oblicima druženja, njihova učestalost i važnost u svakodnevici korisnika potvrđuju da druženje s drugim korisnicima predstavlja značajan segment života u ustanovi, jer doprinosi osjećaju pripadnosti, emocionalnoj stabilnosti i zadovoljstvu boravkom, te može djelovati kao zaštitni faktor protiv socijalne izolacije.

Međutim, značajan dio ispitanika (37,7%) većinu vremena provodi samostalno, bilo u gledanju televizije, čitanju ili šetnji. Ovaj podatak može ukazivati na potrebu korisnika za tišinom i uživanjem u samostalnim aktivnostima, što je posebno važno uzme li se u obzir da zdravstveno stanje starijih osoba često zahtijeva više odmora i reduciranih stimulacija. Istovremeno, dobiveni rezultati mogu signalizirati i nedostatak raznovrsnih, sadržajno osmišljenih i zdravstveno prilagođenih aktivnosti koje bi bile atraktivne da zaokupe pažnju na drugačiji način. Manji dio korisnika (8,2%) često prima posjete rodbine i prijatelja, dok svega 1,6% ispitanika navodi da provodi vrijeme izvan ustanove. Također, 2,5% ispitanika navelo je druge načine provođenja vremena, što upućuje na individualne potrebe i interese. Navedeno ukazuje da kvalitet svakodnevnog života u ustanovi značajno zavisi od ravnoteže između dostupnosti socijalnih kontakata, prilagođenih individualnih i kolektivnih sadržaja te zdravstveno usklađenih aktivnosti, što predstavlja važan okvir za unapređenje ukupnog zadovoljstva korisnika.

Analiza pitanja učestalosti sudjelovanja u aktivnostima koje nudi ustanova pokazuje relativno ravnomjernu distribuciju odgovora. Većina ispitanika (44,2%) navodi da redovno sudjeluje u organiziranim aktivnostima, dok nešto više od jedne četvrtine (27%) to čini povremeno. Nasuprot tome, svaki četvrti ispitanik (28,7%) izjavljuje da nikada ne sudjeluje u ponuđenim sadržajima, što može ukazivati na nedostatak interesa, zdravstvene prepreke ili neadekvatnu usklađenost aktivnosti s potrebama i interesima.

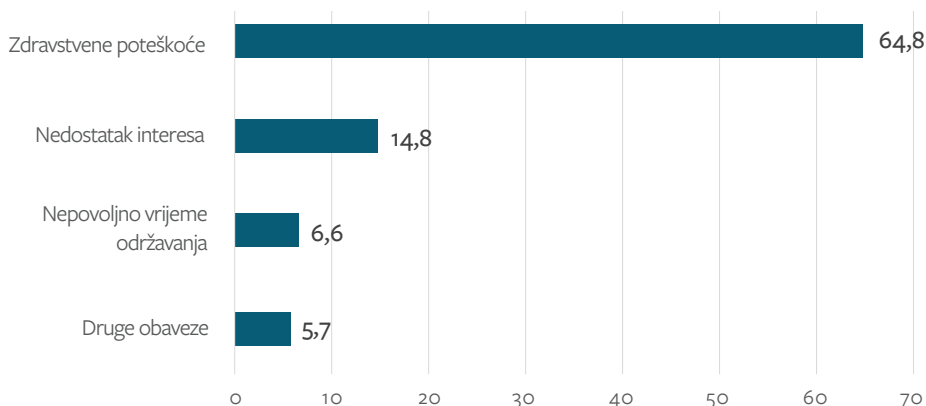
Grafikon 2. Koje od ponuđenih aktivnosti najčešće birate? (N=93)

Kada je riječ o preferencijama aktivnosti, odgovori pokazuju širok raspon odabira, što je očekivano s obzirom na to da su ispitanici imali mogućnost višestrukog odgovora. Od ponuđenih sedam izbora čini se da ispitanici za nijansu daju prednost aktivnostima u saradnji s drugim ustanovama (59,1%), kao i izletima i posjetama (55,9%), što upućuje na važnost saradnje s drugim ustanovama ili organizacijama. Društvene igre, poput šaha, karti i domina su također prepoznate i značajne aktivnosti kod 51,6% ispitanih. Tjelovježba, bilo da se radi o nekoj vrsti individualne fizičke aktivnosti, organizirane ili samostalne, na primjer šetnja (45,2%) je također važna aktivnost među korisnicima, što može ukazivati na svijest o važnosti očuvanja fizičkog zdravlja i mobilnosti. Kreativne radionice (43,1%), koje uključuju crtanje, muzikoterapiju i izradu predmeta, zauzimaju značajan udio, što sugerira da dio korisnika uživa u izražavanju kroz kreativne aktivnosti. Interes za edukativne aktivnosti (35,5%), poput kvizova, kurseva stranih jezika i edukacija o zdravlju i tehnologiji je nešto manji. Najmanji je interes za radno-okupacione aktivnosti (27,9%), poput kuhanja, pletenja i šivenja, što može ukazivati kako na smanjenu motiviranost, ali i ograničene resurse ustanove za organizaciju ovakvih aktivnosti. Raznolike preferencije korisnika ukazuju na potrebu za multidimenzionalnim pristupom planiranju aktivnosti, pri čemu je važno osigurati balans između socijalnih, rekreativnih, edukativnih i kreativnih sadržaja kako bi se odgovorilo na interese korisnika i doprinijelo njihovom zadovoljstvu.

Potrebno je naglasiti da na pitanje o izboru aktivnosti 23,8% ispitanika nije odgovorilo, a razlog može biti da preferiraju samostalno provođenje vremena i ne sudjeluju u društvenim aktivnostima. T-test analizom preferencija aktivnosti u odnosu na spol, mjesto stanovanja i obrazovanje može se zaključiti da korisnici iz urbanih sredina češće biraju društvene igre, tjelovježbu i kreativne radionice, dok kod radno-okupacione terapije nisu uočene razlike. Edukativne radionice su nešto češći izbor kod korisnika koji su naveli da dolaze iz ruralnih krajeva, kao i kod aktivnosti u organizaciji s drugim ustanovama. Kod izleta i posjeta drugim ustanovama nije uočena razlika. Muškarci nešto češće biraju društvene igre i edukativne radionice, izlete i posjete, dok žene češće biraju tjelovježbu i radno-okupacione terapije i kreativne radionice.

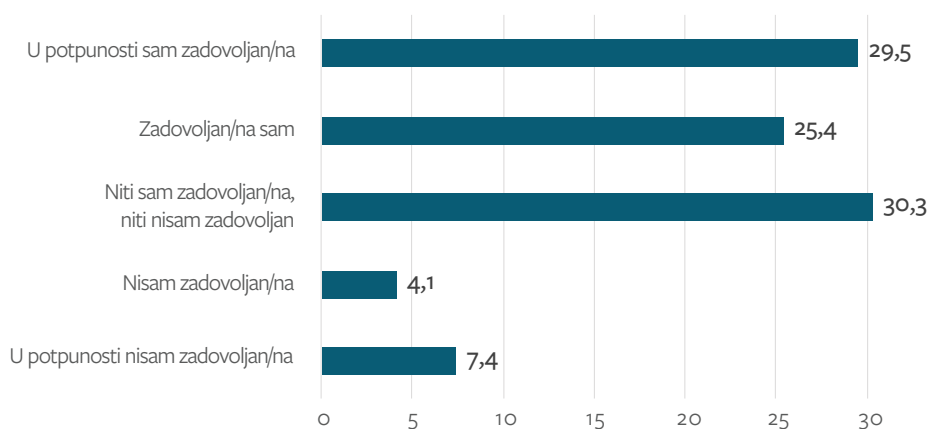
Ispitanici s višim obrazovanjem češće sudjeluju u socijalnim aktivnostima u odnosu na one s nižim obrazovanjem. Osobe bez formalnog obrazovanja najmanje sudjeluju u socijalnim aktivnostima. Na pitanje *Koliko ste zadovoljni ponudom društvenih aktivnosti u ustanovi?* dobiveni rezultati pokazuju da većina ispitanika izražava određeni stepen zadovoljstva ponudom društvenih aktivnosti u ustanovi (54,9%), dok istovremeno 30,3% ispitanika nema jasan stav u vezi s ovim pitanjem. Međutim, 11,5% korisnika nije zadovoljno ponudom i organizacijom aktivnosti.

Jedno od ključnih pitanja u ovom istraživanju je pitanje motivacije korisnika, kao ključnog pokretača za njihovu uključenost. Osim važnosti sudjelovanja u društvenim aktivnostima, benefiti su višestruki, kako na socijalnom, mentalnom tako i na fizičkom nivou. Tako smo na pitanje: Šta Vas motivira da sudjelujete u slobodnim aktivnostima? dobili uvid da je korisnicima najvažnije druženje s drugima (69,7%), što je ključni motiv za sudjelovanjem u aktivnostima, što ukazuje na značaj povezanosti i pripadanja. Također, značajan dio korisnika (63,9%) navodi zabavu i razonodu kao važan faktor, što potvrđuje potrebu za aktivnostima koje pružaju osjećaj opuštenosti. Jednako je važno i održavanje mentalnog zdravlja za 63,9% ispitanika. Dobiveni rezultati potvrđuju tezu da kvalitetno osmišljene aktivnosti, koje potiču socijalnu interakciju i mentalno blagostanje, predstavljaju bitan preduvjet za aktivnije i zadovoljnije uključivanje korisnika u život ustanove. Osim pitanja motiviranosti, razmotrili smo i koje su glavne prepreke na putu ka većoj participaciji u aktivnostima.

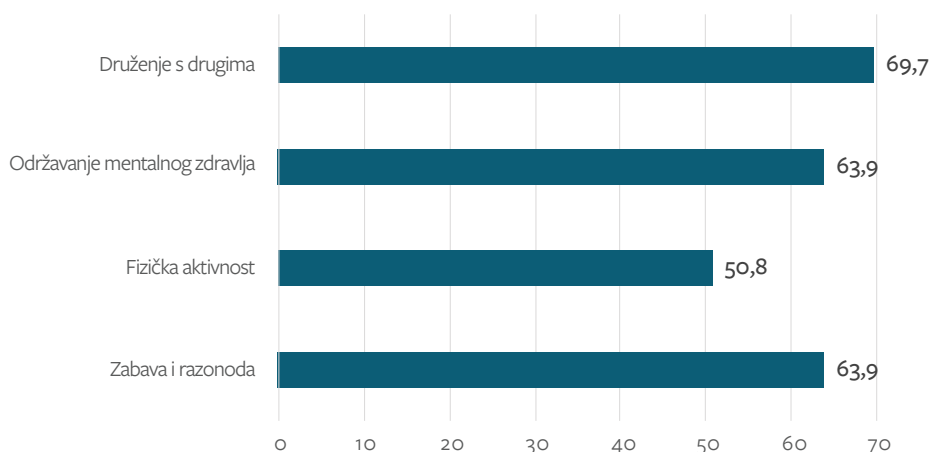
Grafikon 3. Koje su glavne prepreke koje vas sprečavaju da sudjelujete u aktivnostima? (N=122)

Rezultati istraživanja pokazuju da su prepreke za sudjelovanje korisnika najčešće zdravstvene prirode (64,8%), što ukazuje na značajan utjecaj fizičkog stanja na mogućnost sudjelovanja u aktivnostima. S druge strane, nedostatak interesa navodi 14,8% ispitanika. Manji broj ispitanika navodi nepovoljno vrijeme održavanja aktivnosti (6,6%) ili neke druge obaveze (5,7%). Uočene prepreke u sudjelovanju, ponajprije zdravstvene naravi, potrebno je sagledati u odnosu na kvalitet i strukturu ponuđenih aktivnosti, budući da percepcija dostupnosti i raznovrsnosti sadržaja u značajnoj mjeri utječe na motivaciju korisnika.

Grafikon 4. Koliko ste zadovoljni ponudom društvenih aktivnosti u ustanovi? (N=122)

Kada je riječ o zadovoljstvu ponudom društvenih aktivnosti većina korisnika je zadovoljna aktivnostima koje ustanova nudi, neutralan stav ima svako četvrti ispitanik (30,3%) što upućuje na prostor za unapređenje ponude, kako u smislu raznovrsnosti, tako i u smislu boljeg prilagođavanja potrebama različitih korisničkih profila korisnika, pogotovo kada je riječ o onima koji imaju zdravstvene poteškoće. Upravo zato je važno razumjeti koji faktori motiviraju korisnike da se uključe u aktivnosti, što posebno dolazi do izražaja u analizi odgovora na pitanje o razlozima učešća u aktivnostima koje ustanove nude.

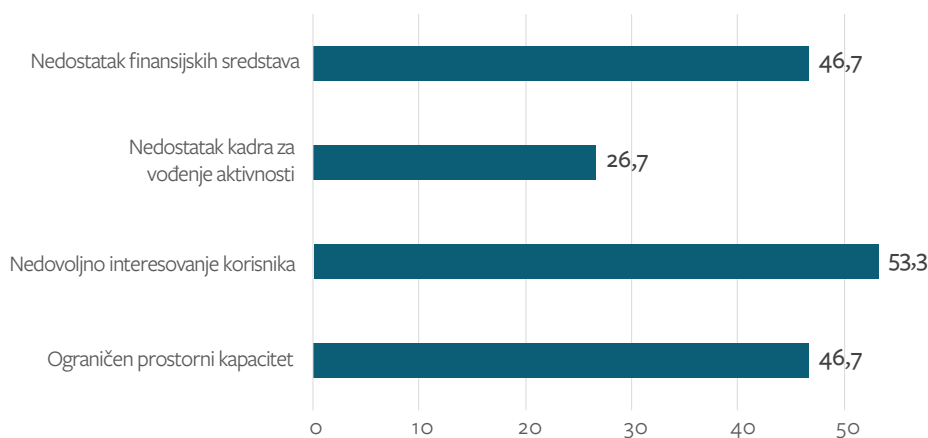

Grafikon 5. Šta Vas motivira za učešće u aktivnostima (N=122)

Ustanove ulažu napore u kreiranju i realizaciji različitih programa, sudjelovanje korisnika u organiziranim aktivnostima i dalje ostaje nedovoljno. Na to upućuje podatak da svaki drugi ispitanik (55,7%) navodi da ne sudjeluje redovno u ponuđenim aktivnostima. Kao najčešći razlog za nesudjelovanje većina ispitanika navodi zdravstvena ograničenja i nedostatak interesa i motivacije. Uprkos nedovoljnoj motiviranosti, ipak treba istaknuti, da korisnici i kada nisu aktivni sudionici organiziranih sadržaja, ističu vrijednost socijalne interakcije, kao i podatak da 86,7% ispitanika smatra kako je sudjelovanje u aktivnostima važno za očuvanje mentalnog zdravlja. Osjećaj svrhe i produktivnosti pokazao se kao jedan od značajnih motiva za uključivanje, što je istaknulo njih 86,6%. Salić (2024) u svom istraživanju zaključuje da „rezultati pokazuju da institucionalni smještaj za njih ima svoje prednosti kroz mogućnost da se druže s vršnjacima, imaju ispunjeno vrijeme, potrebnu podršku od osoblja i socijalnih radnika, te adekvatnu zdravstvenu zaštitu“. Ovi nalazi ukazuju da, iako postoje objektivne prepreke sudjelovanju, institucionalni programi ipak mogu doprinijeti kvaliteti života korisnika.

Savremene gerontološke teorije doprinose razumijevanju značaja organiziranih aktivnosti u fizičkom, psihičkom i emocionalnom smislu, međutim, njihova konkretna primjena u institucionalnom kontekstu često nailazi na brojne prepreke. Stručnjaci koji rade u ustanovama za smještaj starijih osoba suočavaju se s nizom izazova u njihovoj provedbi. Kako je identificiran nedostatak motivacije i kod samih korisnika, isti probleme identificiraju i profesionalci.

Razlozi su često povezani sa zdravstvenim poteškoćama, smanjenom pokretljivošću te kognitivnim i emocionalnim promjenama koji prate starenje. Situaciju dodatno otežava što se ponuđeni programi uglavnom kreiraju za relativno zdrave i pokretljive korisnike. Iako već možemo zaključiti da su aktivnosti u institucionalnom smještaju prepoznate kao značajne, te smo uvidjeli da ustanove organiziraju slobodno vrijeme za svoje korisnike, bilo je važno postaviti pitanje koji su to izazovi s kojim se oni, kao uposlenici suočavaju.

Grafikon 6. Izazovi stručnjaka u organizaciji aktivnosti (N=15)

Budući da je upitnik omogućavao višestruki izbor, može se uočiti da je jedna od dominantnijih prepreka nedovoljna zainteresiranost korisnika, što potvrđuje 53,3% stručnjaka. Drugi problem je nedostatak finansijskih sredstava (46,7%). Naime, radi se o tome da ustanove često nemaju budžete za razvoj programa, koji često iziskuju nabavku materijala ili organizaciju aktivnosti. Problem predstavlja i nedostatak prostora (46,7%).

Nedostatak ili neadekvatnost prostorija onemogućava ili otežava organizaciju grupnih aktivnosti. Slobodne aktivnosti u domovima ponekad se organiziraju u saradnji s drugim ustanovama i organizacijama, a korisnici ovakav vid aktivnosti posebno preferiraju, jer im pruža priliku za susrete s drugim ljudima, ali i promjenu okruženja i nova iskustva. Tako, 86,7% profesionalaca navodi da se ovakve aktivnosti organiziraju povremeno. Dodatni izazov u organiziranju aktivnosti je nedostatak kadra (26,7%), koji nije dovoljan da odgovori na sve potrebe korisnika. Kadrovski deficit je kontinuirani problem u ustanovama za starije osobe, a angažman profesionalaca koji bi se primarno bavili organiziranjem aktivnosti postaje sve potrebniji.

Ovi izazovi upućuju na potrebu za sistemskim pristupom u planiranju i organizaciji aktivnosti u institucionalnom okruženju, baziran na interdisciplinarnoj saradnji, procjeni potreba korisnika i primjenu participativnih principa u kreiranju programa.

Zaključak

Savremeni pristupi starosti i starenju, zasnovani na principima aktivnog i dostojanstvenog starenja, trebaju biti integrirani u institucionalne prakse domova za starije osobe kako bi se korisnicima omogućio kvalitetan, ispunjen i smislen život. Implementacija ovakvog pristupa podrazumijeva, s jedne strane, motiviranost korisnika i relativno dobro zdravstveno stanje, a s druge strane adekvatne institucionalne i kadrovske kapacitete koji mogu podržati njihovo aktivno uključivanje i razvoj. Organizacija socijalnih aktivnosti u ustanovama za starije osobe predstavlja kompleksan proces obilježen višestrukim strukturnim, organizacijskim i individualnim ograničenjima.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da većina ispitanika pozitivno ocjenjuje ponudu aktivnosti u domovima za starije, pri čemu su neke aktivnosti dostupne na dnevnoj bazi kao što su društvene igre i kreativne radionice, a koje doprinose očuvanju mentalnog i fizičkog zdravlja. Jedna od identificiranih prepreka za sudjelovanjem u aktivnostima je zdravstveno stanje.

Primjetna je želja ispitanika za dinamikom, raznovrsnosti i promjenom rutine, a u prilog tome govori činjenica da ispitanici visoko vrednuju aktivnosti koje se organiziraju u saradnji s drugim ustanovama ili organizacijama, kao što su izleti, posjete i gostovanja. Stoga u cilju unapređenja ukupnog iskustva boravka u ustanovi potrebno je raditi na kreiranju raznovrsnosti programa usmjerenih na poboljšanje kvaliteta života, kroz socijalnu interakciju unutar institucije, ali i kroz saradnju s drugima. Čini se važnim istaknuti da iako kolektivni smještaj pruža mogućnosti za socijalnu interakciju s drugim korisnicima, ipak, gotovo trećina korisnika i dalje većinu vremena provodi sama, izražavajući sklonost ka individualnim aktivnostima, poput šetnje, čitanja ili gledanja televizora.

Neki od ključnih institucionalnih izazova, koje prepoznaju profesionalci su nedovoljan interes korisnika, nedostatak finansijskih sredstava, ograničeni prostorni kapaciteti i kadrovski deficit. Navedeni faktori djeluju ograničavajuće na mogućnosti kontinuiranog i kvalitetnog provođenja aktivnosti. Sveukupno posmatrano, istraživanje potvrđuje potrebu za sistemskim jačanjem resursa, ulaganjima u profesionalni kadar koji bi se primarno bavio njihovim osmišljavanjem i koordinacijom, te strateškim planiranjem aktivnosti prilagođenih funkcionalnim mogućnostima korisnika, te time osigurala participacija. Unapređenje kvaliteta slobodnih aktivnosti nije samo pitanje organizacijskih kapaciteta, već predstavlja ključni element očuvanja psihološkog blagostanja, socijalne uključenosti i dostojanstva starijih osoba u institucionalnom okruženju.

Literatura

- o Ayalon, L., Gum, A. M., Feliciano, L., & Areán, P. A. (2016). Ethnic disparities in beliefs about mental health service use among older primary care patients. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 14(7), 567-575.
- o Bauer, M., Fetherstonhaugh, D., Tarzia, L., Beattie, E., & Nay, R. (2014). Staff-family relationships in residential aged care facilities: The views of residents' family members and care staff. *Journal of Applied Gerontology*, 33(5), 564-585. <https://doi.org/10.1177/0733464812468503>
- o Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.
- o Cattan, M., White, M., Bond, J., & Learmouth, A. (2005). Preventing social isolation and loneliness among older people: A systematic review of health promotion interventions. *Ageing and Society*, 25(1), 41-67.
- o Chen, Y., Hicks, A., & While, A. E. (2013). Loneliness and social support of older people in China: A systematic literature review. *Health & Social Care in the Community*, 22(2), <https://doi.org/10.1111/hsc.12051>
- o Dupuis-Blanchard, S., Neufeld, A., & Strang, V. R. (2015). The significance of social engagement in relocated older adults. *Canadian Journal on Aging*, 28(3), 263-277.
- o Emirhafizović, M., Šadić, S. (2018) Ageing in the Urban Context: Evidence from Sarajevo. *Social Studies*, Volume 15, No.1. https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/11221
- o Haslam, C., Cruwys, T., Haslam, S. A., Dingle, G. A., & Chang, M. X. L. (2018). *Group memberships and quality of life: Social cure but also social curse?* *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(6), 1123-1137.
- o International Federation of Social Workers. (2000). Definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- o Miloš, D. (2019). *Psihosocijalni aspekti starenja i mentalno zdravlje starijih osoba*. Zagreb: Institut za gerontologiju.

- o Ormanović, M. (2022). Predrasude o institucionalnom modelu zaštite starijih osoba. *Magistarski rad*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu
- o Rijavec, M. (2017). *Psihologija starenja: Teorije i prakse*. Zagreb: Naklada Slap.
- o Rusac, S. (2021). *Socijalni rad sa starijim osobama u institucijama*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
- o Salić, N. (2024). Kvalitet života starijih osoba u institucionalnom obliku zaštite kroz korisničku perspektivu. *Društvene i humanističke studije (DHS)*, 9(1), 1067–1096. <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2024.9.1.1067>
- o Sixsmith, A., & Sixsmith, J. (2008). Ageing in place in the United Kingdom. *Ageing International*, 32(3), 219-235.
- o Šadić, S., Ramić, S., Osmanović, N., & Smajlović, A. (2025). Kvalitet života starijih osoba u ustanovama socijalne zaštite na području Tuzlanskog kantona. *Društvene i humanističke studije (DHS)*, 1 (27) (2025), 817-842. DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.1.817
- o Šadić, S. (2009) Komunikacija u humanim profesijama-između profesionalnog i osobnog, *NAŠA ŠKOLA*, Godina LV Broj 47/217, str. 77-87.
- o World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- o Zakon o ustanovama socijalne zaštite Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, broj 64/22